

ЕКОНОМІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВИРОБНИЧИХ ФУНКЦІЙ

Найко Д.А., канд. фіз.-мат. наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет

В роботі проводиться аналіз основних характеристик виробничих функцій з точки зору їх економічної інтерпретації. Показано зв'язок цих характеристик з деякими індексами та їх геометричний зміст.

Ключові слова: виробнича функція, мультиплікативна виробнича функція, ефективність, еластичність, ізокліна, ізокванта.

1. Виробнича функція. Як відомо, виробнича функція (ВФ) виражає залежність результату виробництва від витрат ресурсів.

Ресурси – це накопичена праця у вигляді виробничих фондів (капітал) K і справжня (жива) праця L . Результат виробництва – валовий випуск X (або валовий внутрішній продукт Y , або національний дохід N).

Таким чином, як модель економіки розглядається нелінійна виробнича функція

$$X = F(K, L). \quad (1)$$

Виробнича функція $X = F(K, L)$ називається *неокласичною*, якщо вона є гладкою (диференційовною) та задовольняє такі умови, які мають природну економічну інтерпретацію:

- 1) $F(0, L) = F(K, 0) = 0$ – за відсутності одного з ресурсів виробництво неможливе;
- 2) $\frac{\partial F}{\partial K} > 0, \quad \frac{\partial F}{\partial L} > 0$ – із збільшенням ресурсів випуск зростає;
- 3) $\frac{\partial^2 F}{\partial K^2} < 0, \quad \frac{\partial^2 F}{\partial L^2} < 0$ – із збільшенням ресурсів швидкість зростання випуску сповільнюється;
- 4) $F(+\infty, L) = F(K, +\infty) = +\infty$ – при необмеженому зростанні одного з ресурсів випуск необмежено зростає.

2. Мультиплікативна виробнича функція. В багатьох випадках ВФ є *мультиплікативною*, тобто має вигляд:

$$X = AK^{\alpha_1}L^{\alpha_2}, \quad \alpha_1 > 0, \quad \alpha_2 > 0, \quad (2)$$

де A – коефіцієнт нейтрального технічного прогресу; α_1, α_2 – коефіцієнти еластичності по праці та по фондах. (Частинним випадком мультиплікативної

ВФ є функція Кобба-Дугласа, для якої $\alpha_1 = \alpha$, $\alpha_2 = 1 - \alpha$.)

Очевидно, що мультиплікативна ВФ (МВФ) задовольняє властивість 1).

Визначається МВФ за часовим рядом випусків та затрат ресурсів (X_t, K_t, L_t) , $t = 1, \dots, T$, де T – довжина часового ряду. Припускається, що ми маємо T співвідношень

$$X_t = \delta_t A K_t^{\alpha_1} L_t^{\alpha_2},$$

де δ_t – корегувальний випадковий коефіцієнт, що приводить у відповідність фактичний та розрахунковий випуски та відображає флуктуацію результату під впливом інших факторів, математичне сподівання $M(\delta_t) = 1$.

Якщо рівність (2) прологарифмувати:

$$\ln X_t = \ln A + \alpha_1 \ln K_t + \alpha_2 \ln L_t + \varepsilon_t, \text{ де } \varepsilon_t = \ln \delta_t, \quad M(\varepsilon_t) = 0,$$

то отримуємо модель лінійної множинної регресії. Параметри A , α_1 , α_2 знаходяться стандартно методом найменших квадратів.

Мультиплікативна функція задовольняє властивість 2), бо

$$\begin{aligned} \frac{\partial F}{\partial K} &= \alpha_1 A K^{\alpha_1-1} L^{\alpha_2} = \frac{\alpha_1 X}{K} > 0, \quad \alpha_1 > 0; \\ \frac{\partial F}{\partial L} &= \alpha_2 A K^{\alpha_1} L^{\alpha_2-1} = \frac{\alpha_2 X}{L} > 0, \quad \alpha_2 > 0. \end{aligned} \quad (3)$$

3. Граничні ефективності. Частинні похідні випуску по факторах називаються *граничними продуктами* або *граничними (маржинальними) ефективностями* факторів і являють собою приріст випуску при малій одиниці приросту фактора:

$\frac{\partial F}{\partial K}$ – граничний продукт фондів, гранична фондвіддача
(гранична ефективність фондів);

$\frac{\partial F}{\partial L}$ – граничний продукт праці, гранична продуктивність праці
(гранична ефективність праці).

З (3) випливає, що для мультиплікативної функції гранична фондвіддача пропорційна середній фондвіддачі $\frac{X}{K}$ з коефіцієнтом пропорційності α_1 , а гранична продуктивність праці – середній продуктивності праці $\frac{X}{L}$ з коефіцієнтом пропорційності α_2 :

$$\frac{\partial X}{\partial K} = \alpha_1 \frac{X}{K}, \quad \frac{\partial X}{\partial L} = \alpha_2 \frac{X}{L}. \quad (4)$$

З (4) випливає, що при $\alpha_1 < 1$, $\alpha_2 < 1$ граничні віддачі факторів менші за

середні; за цих же умов МВФ задовольняє властивість 3), яка дуже часто спостерігається в реальній економіці: із зростанням витрат ресурсу його гранична віддача спадає, тобто

$$\begin{aligned}\frac{\partial^2 X}{\partial K^2} &= \alpha_1(\alpha_1 - 1)AK^{\alpha_1-2}L^{\alpha_2} = \alpha_1(\alpha_1 - 1)\frac{X}{K^2}, \quad \alpha_1 < 1, \\ \frac{\partial^2 X}{\partial L^2} &= \alpha_2(\alpha_2 - 1)AK^{\alpha_1}L^{\alpha_2-2} = \alpha_2(\alpha_2 - 1)\frac{X}{L^2}, \quad \alpha_2 < 1.\end{aligned}\tag{5}$$

З (2) бачимо, що мультиплікативна функція задовольняє умову 4), тобто при необмеженому зростанні одного з ресурсів випуск необмежено зростає. Отже, мультиплікативна функція при $0 < \alpha_1 < 1$, $0 < \alpha_2 < 1$ є неокласичною.

4. Параметри мультиплікативної виробничої функції. Еластичності. Розглянемо параметри A , α_1 , α_2 мультиплікативної виробничої функції. Параметр A інтерпретується як параметр нейтрального технічного прогресу: при одних і тих самих значеннях α_1 , α_2 випуск в точці (K, L) тим більший, чим більше A . Для інтерпретації α_1 , α_2 потрібно ввести поняття *еластичностей* як логарифмічних похідних факторів:

$$\begin{aligned}\alpha_K &= \frac{\partial \ln X}{\partial \ln K} = \lim_{\Delta K \rightarrow 0} \frac{(\Delta X / X)}{(\Delta K / K)}, \\ \alpha_L &= \frac{\partial \ln X}{\partial \ln L} = \lim_{\Delta L \rightarrow 0} \frac{(\Delta X / X)}{(\Delta L / L)}.\end{aligned}\tag{6}$$

Оскільки $\ln X = \ln A + \alpha_1 \ln K + \alpha_2 \ln L$, то

$$\alpha_K = \frac{\partial \ln X}{\partial \ln K} = \alpha_1, \quad \alpha_L = \frac{\partial \ln X}{\partial \ln L} = \alpha_2,$$

тобто α_1 – еластичність випуску за основними фондами; α_2 – еластичність випуску за працею.

Якщо $\alpha_1 > \alpha_2$, то має місце *працезаощаджувальне* (інтенсивне) зростання, в протилежному разі – *фондозаощаджувальне* (екстенсивне) зростання.

Темп росту випуску

$$\frac{X_{t+1}}{X_t} = \left(\frac{K_{t+1}}{K_t}\right)^{\alpha_1} \left(\frac{L_{t+1}}{L_t}\right)^{\alpha_2}.\tag{7}$$

Якщо в (7) обидві частини рівності піднести до степеня $\frac{1}{\alpha_1 + \alpha_2}$, то

одержимо

$$\left(\frac{X_{t+1}}{X_t}\right)^{\frac{1}{\alpha_1+\alpha_2}} = \left(\frac{K_{t+1}}{K_t}\right)^\alpha \left(\frac{L_{t+1}}{L_t}\right)^{1-\alpha} \quad (8)$$

В (8) праворуч – зважене середнє геометричне темпів росту витрат ресурсів. В ролі ваг тут виступають відносні еластичності факторів:

$$\alpha = \frac{\alpha_1}{\alpha_1 + \alpha_2}, \quad 1 - \alpha = \frac{\alpha_2}{\alpha_1 + \alpha_2}.$$

При $\alpha_1 + \alpha_2 > 1$ випуск зростає швидше, ніж в середньому зростають фактори, а при $\alpha_1 + \alpha_2 < 1$ – повільніше. Насправді, якщо фактори зростають (тобто $K_{t+1} > K_t, L_{t+1} > L_t$), то у відповідності з (7) зростає і випуск (тобто $X_{t+1} > X_t$), отже, при $\alpha_1 + \alpha_2 > 1$

$$\frac{X_{t+1}}{X_t} > \left(\frac{X_{t+1}}{X_t}\right)^{\frac{1}{\alpha_1+\alpha_2}} = \left(\frac{K_{t+1}}{K_t}\right)^\alpha \left(\frac{L_{t+1}}{L_t}\right)^{1-\alpha},$$

тобто справді темп росту випуску більший за середній темп росту факторів. Це означає, що при $\alpha_1 + \alpha_2 > 1$ виробнича функція описує зростаючу економіку.

5. Ізокліни та ізокванти. Заміна праці фондами та заміна фондів працею. Лінією рівня на площині K, L , або *ізоквантою* (рис.1), називається множина тих точок площини, для яких $F(K, L) = X_0 = const$. Для мультиплікативної ВФ ізокванта має вигляд $AK^{\alpha_1}L^{\alpha_2} = X_0 = const$, або $K^{\alpha_1} = \frac{X_0}{A}L^{-\alpha_2}$, тобто є степеневою гіперболою, асимптотами якої є осі координат.

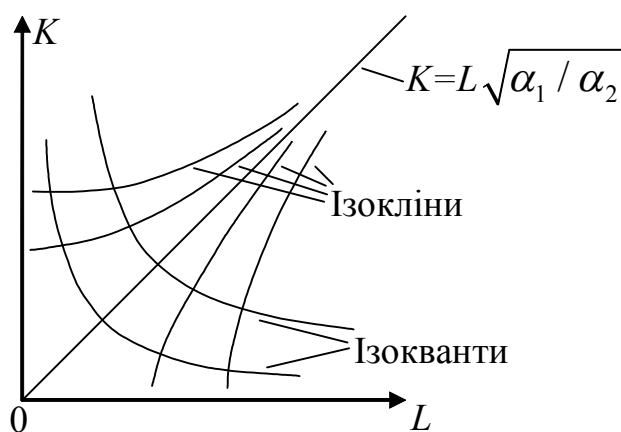

Рис.1

Для різних K, L , що лежать на конкретній ізокванті, випуск дорівнює одному й тому ж значенню X_0 , що рівносильне твердженню про взаємозамінність ресурсів.

Оскільки на ізокванті $F(K, L) = X_0 = const$, то

$$dF = \frac{\partial F}{\partial K} dK + \frac{\partial F}{\partial L} dL = 0. \quad (9)$$

В рівності (9) $\frac{\partial F}{\partial K} > 0, \frac{\partial F}{\partial L} > 0$,

а тому dK і dL мають різні знаки: якщо $dL < 0$, що означає скорочення об'єму праці, то $dK > 0$, тобто праця, що вибула з об'єму $|dL|$, замінюється фондами в об'ємі dK .

З (9) випливає таке означення: *граничною нормою заміни S_K праці фондами* називається відношення модулів диференціалів об'ємів фондів і праці:

$$S_K = \frac{dK}{|dL|} = \frac{dK}{dL} = \frac{\partial F / \partial L}{\partial F / \partial K}; \quad (10)$$

відповідно, *гранична норма заміни S_L фондів працею*:

$$S_L = -\frac{dL}{dK} = \frac{dK}{dL} = \frac{\partial F / \partial K}{\partial F / \partial L}, \quad S_K S_L = 1.$$

Для мультиплікативної функції норма заміщення праці фондами пропорційна фондоозброєності: $S_K = \frac{\alpha_2 K}{\alpha_1 L} = \frac{\alpha_2}{\alpha_1} k$, $k = \frac{K}{L}$, що цілком природно: нестача праці можна компенсувати її кращою фондоозброєністю.

Ізоклінами називаються лінії найбільшого росту виробничої функції. Ізокліни перпендикулярні до ліній нульового росту, тобто до ізоквант. Оскільки напрям найбільшого зростання в кожній точці (K, L) задається градієнтом

$$F = \left(\frac{\partial F}{\partial K}, \frac{\partial F}{\partial L} \right), \quad \text{то рівняння ізокліни задається у вигляді} \quad \frac{dK}{(\partial F / \partial K)} =$$

$$= \frac{dL}{(\partial F / \partial L)} \quad (\text{з умови колінеарності векторів}). \quad \text{Зокрема для мультиплікативної}$$

ВФ одержуємо $\frac{\partial F}{\partial K} = \alpha_1 \frac{X}{K}, \quad \frac{\partial F}{\partial L} = \alpha_2 \frac{X}{L}$, тому ізокліна задається

диференціальним рівнянням $\frac{1}{\alpha_1} K dK = \frac{1}{\alpha_2} L dL$, розв'язок якого

$$K = \sqrt{\frac{\alpha_1}{\alpha_2} L^2 + a} \quad \text{або} \quad a = K_0^2 - \frac{\alpha_1}{\alpha_2} L_0^2, \quad \text{де } (L_0, K_0) - \text{координати точки, через}$$

яку проходить ізокліналь. Найпростіша ізокліналь при $a = 0$ являє собою пряму $K = L \sqrt{\alpha_1 / \alpha_2}$.

6. Виробнича функція у відносних показниках. У відносних показниках МВФ записується так:

$$\frac{X}{X_0} = \left(\frac{K}{K_0} \right)^{\alpha_1} \left(\frac{L}{L_0} \right)^{\alpha_2}, \quad (11)$$

де X_0, K_0, L_0 – значення випуску та затрат і фондів в базовий рік.

Безрозмірна форма зв'язку (11) легко зводиться до початкового вигляду:

$$X = \frac{X_0}{K_0^{\alpha_1} L_0^{\alpha_2}} K^{\alpha_1} L^{\alpha_2} = AK^{\alpha_1} L^{\alpha_2}. \text{ Таким чином, коефіцієнт } A = \frac{X_0}{K_0^{\alpha_1} L_0^{\alpha_2}} \text{ має}$$

природну інтерпретацію – це коефіцієнт сумірності ресурсів та випуску.

Якщо позначити випуск та ресурси у відносних (безрозмірних) одиницях вимірювання через $\frac{X}{X_0}$, $\frac{K}{K_0}$, $\frac{L}{L_0}$, то ВФ типу (11) запишеться так:

$$\frac{X}{X_0} = \left(\frac{K}{K_0}\right)^{\alpha_1} \left(\frac{L}{L_0}\right)^{\alpha_2}. \quad (12)$$

Покажемо ефективність економіки, поданої виробничою функцією (11).

Ефективність – це відношення результату до витрат. В даному випадку є два види витрат: витрати минулої праці у вигляді фондів $\frac{K}{K_0}$ та теперішньої праці $\frac{L}{L_0}$. Тому є два частинних показники ефективності: $\frac{\frac{X}{X_0}}{\frac{K}{K_0}}$ – фондівіддача, $\frac{\frac{X}{X_0}}{\frac{L}{L_0}}$ – продуктивність праці. Узагальнений показник економічної ефективності є зважене середнє геометричне частинних показників економічної ефективності

$$E = \left(\frac{\frac{X}{X_0}}{\frac{K}{K_0}}\right)^{\alpha} \left(\frac{\frac{X}{X_0}}{\frac{L}{L_0}}\right)^{1-\alpha}, \quad (13)$$

тут роль ваг відіграють відносні еластичності $\alpha = \frac{\alpha_1}{\alpha_1 + \alpha_2}$, $1 - \alpha = \frac{\alpha_2}{\alpha_1 + \alpha_2}$,

тобто частинні ефективності беруть участь в утворенні узагальненої ефективності з такими ж пріоритетами, з якими входять у ВФ відповідні ресурси.

З (13) випливає, що

$$\frac{X}{X_0} = EK^{\alpha} L^{1-\alpha}. \quad (14)$$

Виробнича функція у формі (14) зовні нагадує функцію Кобба-Дугласа, але E , як коефіцієнт економічної ефективності ВФ, є не сталим множником, а функцією від (K, L) .

Оскільки масштаб виробництва M є середнім розміром використаних ресурсів, то за тими ж міркуваннями, за якими зроблено розрахунок узагальненого показника економічної ефективності, знаходимо, що

$$M = K^{\alpha} L^{1-\alpha}. \quad (15)$$

З (14) та (15) випливає, що випуск $\frac{X}{X_0}$ є добутком економічної ефективності та масштабу виробництва:

$$\frac{X}{X_0} = EM. \quad (16)$$

7. Однорідна виробнича функція. Еластичність заміни. Виробнича функція називається *однорідною* порядку γ , якщо

$$F(\lambda K, \lambda L) = \lambda^{\gamma} F(K, L). \quad (17)$$

Наприклад, мультиплікативна ВФ є однорідною порядку $\alpha_1 + \alpha_2$.

Для однорідних виробничих функцій можна виписати простіші вирази для норми заміни. Справді, $F(K, L) = L^\gamma \cdot F\left(\frac{K}{L}, 1\right) = L^\gamma f(k)$, де $f(k) = F(k, 1)$,

$k = \frac{K}{L}$ – фондоозброєність, а тому

$$\frac{\partial F}{\partial L} = \gamma L^{\gamma-1} f(k) - L^\gamma f'(k) \frac{K}{L^2} = L^{\gamma-1} [\gamma f(k) - kf'(k)],$$

$$\frac{\partial F}{\partial K} = L^\gamma f'(k) \frac{1}{L} = L^{\gamma-1} f'(k),$$

звідки

$$S_K = \frac{\partial F / \partial L}{\partial F / \partial K} = \gamma \frac{f(k)}{f'(k)} - k, \quad (18)$$

тобто норма є функцією лише фондоозброєності.

Для однорідних ВФ вводиться поняття *еластичності заміни праці фондами*:

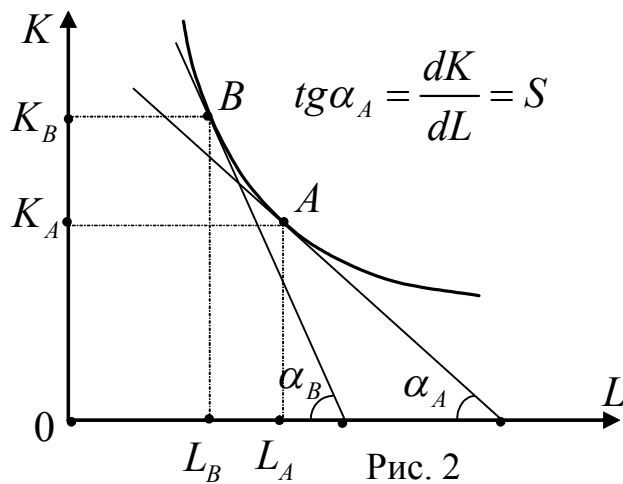
$$\sigma_K = \frac{dk / k}{dS_K / S_K}; \quad (19)$$

ця величина показує, на скільки процентів треба змінити фондоозброєність, щоб добитися зміни *норми заміни* на 1%. Аналогічно вводиться і показник σ_L еластичності заміни фондів працею.

За допомогою безпосереднього підрахунку можна показати, що $\sigma_K = \sigma_L = \sigma$. Для мультиплікативних ВФ $\sigma = 1$. Справді, в цьому випадку

$$\frac{\partial F}{\partial K} = \alpha_1 \frac{X}{K}, \quad \frac{\partial F}{\partial L} = \alpha_2 \frac{X}{L}, \quad \text{звідки} \quad S = \frac{\alpha_2}{\alpha_1} k, \quad \frac{dS}{dk} = \frac{\alpha_2}{\alpha_1},$$

$$\sigma = \frac{S}{k} \left(\frac{dS}{dk} \right) = \frac{\alpha_2}{\alpha_1} \frac{\alpha_1}{\alpha_2} = 1. \quad \text{Для лінійної виробничої функції} \quad \sigma = \infty.$$

Геометрично норму заміни праці фондами S можна подати так. Розглянемо тангенс кута нахилу дотичної до ізокванти відносно від'ємного напрямку осі абсцис. Цей кут нахилу α_A в деякій точці A показано на рис. 2 на ізокванті. Змістимося тепер по ізокванті з точки A в точку B , таку, щоб при цьому тангенс кута нахилу дотичної зріс на 1% (тобто норма заміни зросла на 1%):

$$\frac{tg\alpha_B - tg\alpha_A}{tg\alpha_A} \cdot 100\% = 1\%.$$

Тоді, відповідно до означення еластичності заміни σ , фондоозброєність повинна зрости на $\sigma\%$:

$$\left(\frac{k_B - k_A}{k_A} \right) \cdot 100\% = \left(\frac{K_B L_A}{K_A L_B} - 1 \right) \cdot 100\% = \sigma\%,$$

де $\frac{K_B}{K_A}$ – темп росту фондів (відносно K_A); $\frac{L_A}{L_B}$ – темп зменшення праці (відносно L_B). Отже, щоб досягти збільшення тангенса кута α_A на 1% потрібне тим більше збільшення K і зменшення L (при русі по ізокванті) чим більша еластичність σ .

Якщо виробнича функція має сталу еластичність заміни, то $\frac{dk/k}{dS/S} = \sigma = const$. Звідки $S = Ck^{\frac{1}{\sigma}}$, де C – довільна стала. Коли підставити

це в (18), то одержимо $Ck^{\frac{1}{\sigma}} = \gamma \frac{f(k)}{f'(k)} - k$ або $\frac{f'}{f} = \frac{\gamma}{Ck^{\frac{1}{\sigma}} + k}$. Тому.

$$\ln f = \gamma \int \frac{dk}{k + Ck^{\frac{1}{\sigma}}} = -\frac{\gamma\sigma}{\sigma-1} \ln C_1 \left(k^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + C \right).$$

Проведений аналіз основних характеристик виробничої функції та розглянутих індексних характеристик може бути використаний студентами, магістрами, аспірантами, науковцями економічних інститутів при дослідженні розвитку економічних систем, при написанні курсових та дипломних робіт, наукових статей тощо.

Література

Колемаев В.А. Математическая экономика // В. А. Колемаев / Пособие для вузов. – М. ЮНИТИ. – 2002. – 399с.

Summary

Economic interpretation of production functions' main characteristics / D. Naiko

In the work main characteristics of production functions from the point of view of economic interpretation are analyzed. The connection of these characteristics with some indexes and their geometric sense are shown.

Keywords: production function, multiplicative production function, efficiency, elasticity, isocline, isoquant curve.

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ ЗЕМЛІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Непиталюк А.В.*, викладач
Вінницький кооперативний інститут

У статті висвітлено актуальні проблеми формування земельного ринку в Україні. Досліджено специфіку та роль інфраструктури земельного ринку в забезпеченні його функціонування.

Ключові слова: земельний ринок, інфраструктура, ринкові відносини.

Вступ. Загальний рівень економічного розвитку суспільства прямо залежить від ступеня розвитку аграрного сектору. Становлення та вдосконалення ринкових відносин в Україні вимагає формування базових засад функціонування ряду специфічних ринків, до яких відноситься і ринок землі. Офіційне визнання світовим співтовариством України державою з ринковою економікою відбулося раніше, ніж сформувалися деякі значимі специфічні ринки, зокрема земельний. Багатофункціональна спрямованість земельно-ресурсного потенціалу та неоднозначність поглядів щодо можливості його залучення до господарського обороту (в якості об'єкта купівлі-продажу) значно вповільнили цей процес.

Ринкові відносини в сфері землекористування не можуть обмежуватися лише законодавчим окресленням ролей продавця та покупця, декларуванням їх прав, задач і обов'язків. Справедливість, виваженість та збалансованість, як базові принципи майбутнього ринку, можуть бути забезпечені виключно за умови створення сучасної, дієвої, гнучкої та динамічної інфраструктури, що відігравала б роль своєрідної „сполучної тканини” в сфері використання та обігу земель сільськогосподарського призначення.

Огляд останніх джерел і публікацій. Впродовж двох десятиріч років дослідження щодо формування інфраструктури вітчизняного ринку земель сільськогосподарського призначення ведуться надзвичайно інтенсивно. Аналіз різних етапів трансформації земельних відносин, створення відповідних умов ефективного функціонування та становлення інститутів ринку земель сільськогосподарського призначення вивчалися багатьма економістами-аграрниками. Зокрема, обґрунтуванням поняття „ринку землі” займалися Ю.Д.Білик, І.А.Колесник, Н.В.Шарафутдінова, М.Ю.Яковенко; питання економічного обороту землі досліджували І.І.Будзанов, І.С.Будзилович, П.І.Гайдуцький, Д.С.Добряк, В.М.Заяць, І.І.Лукінов, Л.Я.Новаковський,

---

* Здобувач, науковий керівник - Прутська О.О., д.е.н., професор, ВНАУ

П.Т.Саблук, А.Г.Тихонов, А.М.Третяк, В.М.Трегобчук та інші; науково-методичні засади грошової оцінки землі розробляли В.А.Мамчур, В.Я.Месель-Веселяк, М.М.Федоров та інші; інституціоналізація ринку та формування інфраструктури земельних відносин є предметом вивчення О.М.Загурського, І.М.Кадикової, Т.М.Ліщенко, А.Г.Мартина та інших; загальна проблематика регулювання земельних відносин є предметом досліджень широкого кола вітчизняних науковців, серед яких В.Я.Амбросов, О.Є.Гудзь, М.Я.Дем'яненко, А.І.Крисак, Т.Г.Маренич та інші.

Попри це, залишаються дискусійними підходи різних дослідників щодо визначення як суті самого ринку землі, так і його інфраструктури (особливо ролі останньої в забезпеченні його злагодженого і ефективного функціонування). Чітко не окреслено склад та функції інфраструктурних елементів ринку землі.

Постановка завдання. Важливим завданням землевпорядної та економічної науки стає розроблення методологічних засад формування інфраструктурного забезпечення ринку землі. Для цього необхідно адекватно оцінити й уточнити існуючу термінологію.

Метою даної статті є визначення специфіки інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення та окреслення її ролі, як важливого чинника інституціоналізації земельних відносин.

Основний матеріал і результати. Формування ринку землі сільськогосподарського призначення – тривалий і багатоступеневий процес. Не можна розглядати розвиток земельного ринку окремо від формування і вдосконалення його інфраструктури, адже вона покликана виконувати ряд задач, зокрема, забезпечення стабільного безперебійного функціонування господарських взаємозв'язків і взаємодії суб'єктів земельних відносин та регулювання руху товарно-грошових потоків.

Будь-яка реальна економічна система повинна містити ланки, що виконували б сполучні та передавальні функції. Ці сполучні ланки в своїй сукупності складають її інфраструктуру.

Вперше термін „інфраструктура” був використаний в економічному аналізі для характеристики об'єктів і споруд, що забезпечують життєздатність збройних сил (початок ХХ століття). З середини 1940-х років в західній економічній думці під інфраструктурою стали розуміти сукупність галузей та окремих підприємств и організацій, що обслуговують нормальне функціонування матеріального виробництва.

Інфраструктура ринку виступає своєрідним „посередником” у взаєминах між основними учасниками господарських відносин – власниками економічних ресурсів, виробниками товарів та безпосередніми споживачами. Інфраструктура – обов'язковий компонент будь-якої цілісної економічної системи та її підсистем (наділених більшим чи меншим ступенем автономності).

Інфраструктура в будь-якій соціально-економічній системі – це сукупність елементів, що забезпечують безперервне функціонування

взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів даної системи. З цього визначення випливає, що інфраструктура покликана забезпечувати зв'язок між елементами самої системи, її об'єктами та суб'єктами. В цьому полягає її основна і первинна функція, яка має пасивний характер. Інфраструктура одночасно виконує регулюючу функцію, впорядковуючи взаємодії елементів самої системи. Ця функція є активною.

Інфраструктура ринку – це сукупність організаційно-правових форм господарських відносин, що опосередковують рух товарів і послуг, акти купівлі-продажу. Також інфраструктуру часто тлумачать як сукупність інститутів, систем та окремих підприємств, які обслуговують ринок і виконують певні завдання щодо забезпечення нормального режиму його функціонування.

На думку Мартина А.Г., ринкова інфраструктура, з точки зору своєї природи, є інституціоналізованою трансакцією. Таке тлумачення випливає з товарно-грошової природи ринкової економіки, що являє собою потоки товарів, ресурсів і грошових коштів, які постійно рухаються через посередництво безперервно здійснюваних угод (трансакцій). У свою чергу, трансакції укладаються і виконуються за допомогою цілої низки інститутів, вплетених в тканину економічної системи. Трансакції можуть здійснюватися і автономно, неінституціоналізовано, без участі інфраструктурних елементів. Наприклад, за умов переходу господарської системи планового типу до ринку, коли відповідний інститут ще не склався. Але рано чи пізно, в зв'язку з ускладненням системи економічних відносин, трансакції поступово організуються і закріплюються у відповідних інститутах. Тому ринкова інфраструктура і виступає інституціоналізованою формою трансакцій [5, с. 110].

Характеризуючи інфраструктуру ринку земель, слід виходити з того, що на розвиток економіки впливають не тільки об'єктивні, а й суб'єктивні фактори, при цьому роль останніх на етапі формування базових засад ринку зростає. Інфраструктура земельного ринку – це впорядкована множина елементів, які обслуговують трансакції із землею.

Земля може розглядатися одночасно з кількох позицій, зокрема, як природний ресурс, базис проживання суспільства, а також як фактор виробництва та об'єкт соціально-економічних зв'язків, виступаючи в той же час основою системи продовольчої безпеки країни (рис.1).

Ринок земель сільськогосподарського призначення – це торгівля не тільки і не стільки субстанцією (грунтами), скільки торгівля земельними наділами, тобто, торгівля територією суверенної держави [1, с. 29].

Інфраструктура земельного ринку суттєво відрізняється від інфраструктури більшості ресурсних ринків. При купівлі-продажу на даному ринку не відбувається реального фізичного переміщення матеріальних потоків. А отже, інфраструктурні елементи земельного ринку обслуговують виключно переміщення фінансово-грошових та інформаційних потоків.

Дотичними до інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення є також грошова, кредитна, фінансова та податкова системи.

Ринок землі як самодостатня та регульована (в установленому правовому середовищі) система може бути структурований на скінчену кількість елементів: попит, пропозицію, ціну, менеджмент, маркетинг, інфраструктуру, господарські процедури [2, с. 23].

Рис.1. Концептуальні підходи до визначення ролі землі в господарському житті суспільства

Інфраструктуру ринку землі можна тлумачити і як сукупність засобів, інструментів та організацій, що забезпечують легітимність і захист прав учасників ринкових операцій із земельними ділянками. У широкому розумінні цілісна і взаємопідпорядкована інфраструктура ринку земель забезпечує як сам безперервний обіг земельних ділянок, так і реалізацію сукупності прав на них.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо наступне визначення: інфраструктура ринку землі – це сукупність елементів, що забезпечують безперебійне багаторівневе функціонування суб'єктів земельних відносин і регулюють рух відповідних фінансових та інформаційних потоків. До основних складових компонентів інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення слід віднести:

- 1) підсистему формування і регулювання ринку;
- 2) ліцензовані організації з землеустрою та оцінки земель, представництва земельних бірж, спеціалізовані земельні суди тощо;
- 3) земельно-кадастрову підсистему;
- 4) інформаційну підсистему, в тому числі земельно-інформаційну (направлену на дослідження ринкової кон'юнктури);

- 5) фінансово-кредитні організації і заклади, земельні та комерційні банки, земельно-консалтингові підприємства;
- б) підсистему вивчення і дослідження ринку.

Діяльність цих компонентів, на нашу думку, має бути спрямована, в першу чергу, на захист конституційних прав власників земельних ділянок, підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства та встановлення об'єктивної вартості земельних ділянок в процесі їх ринкового обороту. Це можливо за умови забезпечення безперешкодного доступу громадян до інформації про землі, як базовий ресурс економічного розвитку. Злагоджене функціонування інфраструктури має забезпечити запобігання спекуляції земельними ділянками сільськогосподарського призначення та суттєвому поліпшенню координаційних механізмів в області землекористування [3].

На нашу думку, базовими функціями інфраструктури майбутнього ринку мають бути функції інформаційного забезпечення та економіко-правового консультування учасників ринку, гарантування і захист прав учасників, адекватна оцінка земельних ресурсів, створення оптимальних умов для налагодження ділових контактів між учасниками тощо (рис.2):

Рис. 2. Базові функції інфраструктури ринку землі

Відповідно до окреслених вище функцій і задач, основними компонентами типової інфраструктури земельного ринку (за умови включення землі до ринкового обігу та з огляду на іноземний досвід) мають бути:

- ✓ земельний банк;
- ✓ земельні біржі та аукціонні фірми;
- ✓ тендерні, конкурсні комісії;
- ✓ брокерські контори та ріелторські підприємства;
- ✓ спеціально уповноважені органи по землеустрою, оцінці земельних ділянок;

- ✓ наглядові ради (комісії) по визначенню ринкової вартості земельних ділянок та прав на них;
- ✓ державні органи з земельних ресурсів та землеустрою;
- ✓ консультаційні (консалтингові) фірми;
- ✓ довірчі товариства;
- ✓ маркетингові організації;
- ✓ установи нотаріату та адвокатури;
- ✓ страхові компанії;
- ✓ інформаційні центри, засоби масової інформації та рекламні агентства;
- ✓ спеціалізовані навчальні заклади по підготовці спеціалістів для системи інфраструктури земельного ринку тощо [4, с. 163].

Формуванню життєздатної інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення, на нашу думку, можливе за умов:

- 1) створення несуперечливої нормативної бази;
- 2) чіткої соціально-економічної мотивації виходу на земельний ринок продавців земельних ділянок;
- 3) опрацювання й запровадження дієвих організаційно-правових механізмів оформлення угод;
- 4) вдосконалення механізмів державного регулювання земельного ринку на різних рівнях управління [5; 6].

Висновки. Земельні ресурси сільськогосподарського призначення досі не інтегровані до ринкової системи. Відсутність ряду законодавчих актів щодо регулювання ринку сільськогосподарських земель та наявність напівтіньових спекулятивних схем торгівлі землею в перспективі можуть призвести до катастрофічних соціально-економічних наслідків. Разом з тим, штучне виключення земельних ресурсів із господарського обігу також становить значну загрозу національно-економічній безпеці. В зв'язку з чим, необхідність створення інституціональних підвалин майбутнього земельного ринку є незаперечною.

Самого лише законодавчого декларування прав купівлі-продажу сільськогосподарських угідь замало для створення земельного ринку. Земельний ринок повинен мати гнучку і розгалужену інфраструктуру, що побудована із врахування специфіки товару, який являє собою земельні наділи – частини території суверенної держави.

Інфраструктура на етапі формування земельного ринку, з одного боку, має виконувати свою активну, впорядковуючу функцію. З іншого, підтримувати сталість взаємозв'язків між елементами новоствореного ринку (первинна, пасивна функція інфраструктури). Активна функція інфраструктурі на етапі становлення ринку проявляється більш чітко, ніж при функціонуванні вже сформованих ринків.

Специфіка інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення впливає з природи об'єкту купівлі-продажу на цьому ринку –

земельного наділу. Земельний наділ може змінювати цільове призначення, форму власності тощо, але при цьому не може бути фізично переміщений. Отже, роль інфраструктури земельного ринку полягає виключно в переміщенні фінансово-грошових та інформаційних потоків, пов'язаних зі здійсненням операцій із землею, а також в гармонізації взаємодії між продавцями і покупцями на ринку.

Інфраструктуру майбутнього ринку земель сільськогосподарського призначення мають сформувати такі основні інститути, як: земельний банк, кадастрові центри, землеоціночні та землевпорядні організації, товарні біржі, інвестиційні та девелоперські компанії, банки, страхові організації тощо. Виходу продавців на ринок повинна передувати масштабна роз'яснювальна робота щодо їх прав та можливостей.

Література

1. Кириленко І.Г., Кравчук В.П. Актуальні проблеми земельного ринку в Україні // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 26 – 29.
2. Крисак А.І. Інституціональне забезпечення сільськогосподарського землекористування: специфіка та суперечності мораторного періоду // Економіст. – 2010. – № 8. – С. 22 – 37.
3. Курильців Р. Сутність та зміст інтегрованого управління землекористуванням // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 4. – С. 32 – 35.
4. Мамчур В.А. Інституції та «суспільний розмір» аграрного ринку // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 161 – 166.
5. Мартин А.Г. Регулювання ринку земель в Україні: Наукова монографія. – К.: 2011. – 252 с.
6. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Наукові аспекти ринку земель // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 10 – 15.
7. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 55 – 60.

Summary

Market infrastructure: theoretical basis of and prospects in Ukraine / Npytalyuk A.V.

This article highlights the actual problems of the formation of the land market in Ukraine. The role of the market infrastructure in this process is studied.

Keywords: land markets, infrastructure, market relations.

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: МІКРО ТА МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Павлюк Т.І., к.е.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

У статті проаналізовано основні риси соціально – економічного розвитку України, окреслені головні проблемні питання, які його гальмують, та визначено перспективні напрямки розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, валовий внутрішній продукт, соціальні стандарти, рівень життя.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток держави є найважливішим показником оцінки рівня розвитку окремої держави як у світовому господарстві, так і для кожного мешканця окремої взятої країни. Актуальність дослідження полягає в тому, що питання економічного та соціального розвитку держави потребують нагального вирішення, оскільки саме високий рівень соціально-економічного розвитку дозволить Україні вийти на якісно новий рівень, підвищити рівень життя населення та забезпечить нашій країні належне місце в світовому співтоваристві. Не зважаючи на наявність значного теоретичного надбання, науковці й досі переймаються пошуками перспективних напрямків соціально – економічного розвитку, враховуючи національні особливості перебігу трансформаційних процесів та наголошуючи на важливості чинника державного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціально – економічного розвитку суспільства досліджували у своїх роботах такі зарубіжні вчені: Й. Шумпетер, З. Бжезинський, В. Леонт'єв, У. Росту, Р. Солоу. У вітчизняній економічній науці проблеми соціально-економічного розвитку вивчали С.В. Мочерний, В.Д. Базилевич, В.М. Геєць, Ю.М. Пахомов, А.К. Василевський.

Однак мало уваги приділяється дослідженню окремих питань макроекономічного аналізу щодо доходної частини населення та його захисту на яке ми найбільше звертаємо увагу.

Формування цілей статті. Метою є поглиблення теоретико-методологічних основ соціально-економічного розвитку на макро- та мікроекономічних рівнях та розробка певних пропозицій щодо покращення існуючої ситуації в Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

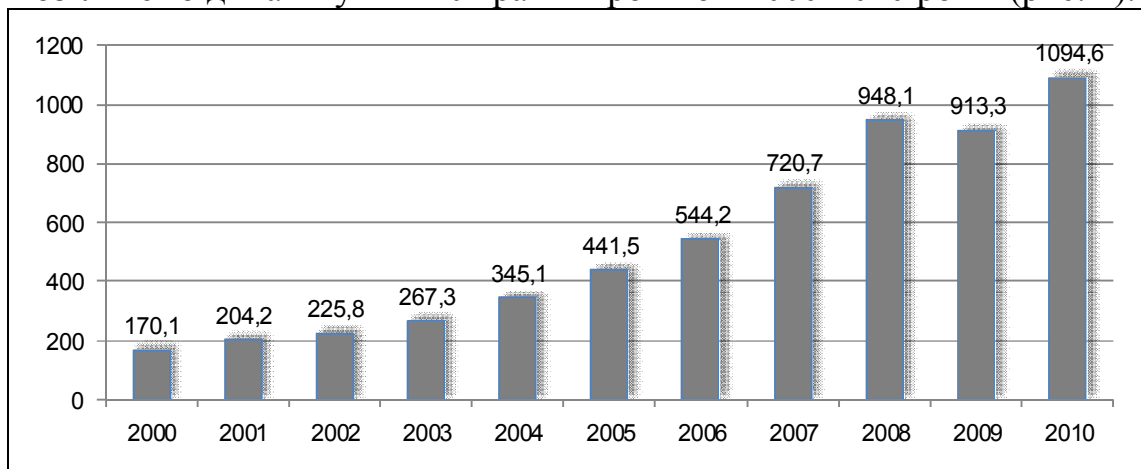
- проаналізувати роль держави в сфері соціально-економічного життя;
- здійснити аналіз показників соціально-економічного розвитку України (валовий внутрішній продукт);

- визначити та запропонувати перспективні напрями розвитку України з урахуванням особливостей бюджетної політики та соціальних програм.

Виклад основного матеріалу дослідження У ст.1 Конституції України наша держава визначена, як соціальна. Відповідно до ст.13 Конституції України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки. Отже, економічне поле нашої держави визначається соціальним, що в значній мірі пояснює паралельність використання категорій економічного та соціального розвитку.

Найважливішим комплексним показником, що відображає рівень соціально-економічного розвитку є валовий внутрішній продукт (далі – ВВП), який являє собою найбільш повний показник сумарного обсягу виробництва товарів та послуг за певний період.

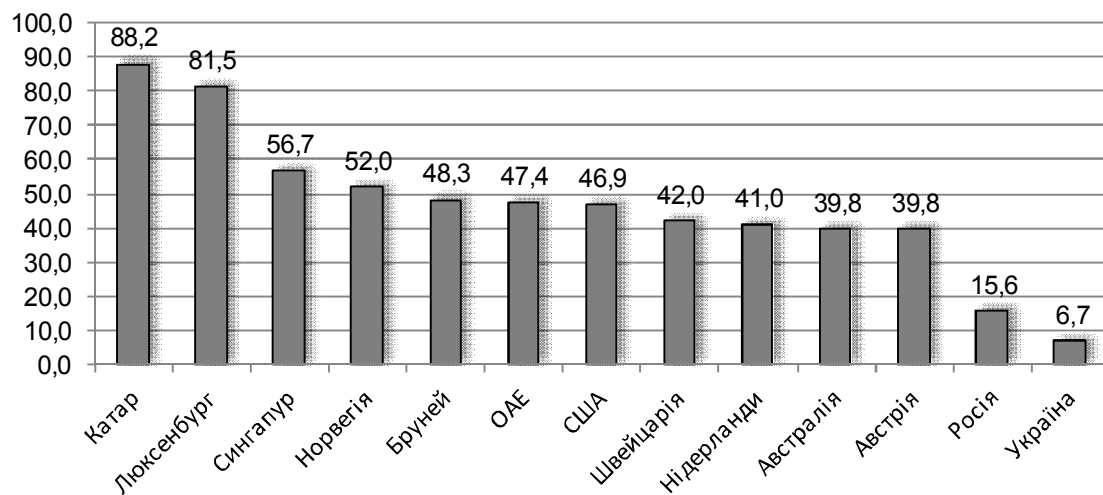
Розглянемо динаміку ВВП України протягом 2000-2010 років (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка ВВП України протягом 2000-2010 рр., млрд. грн.

Як видно з рисунку, абсолютний показник ВВП України має тенденцію до зростання. Спад було зафіксовано лише у 2009 році - на 34,8 млрд. грн., який подоланий у 2010 році [4]. Щодо темпів зростання ВВП, то індекс фізичного обсягу ВВП (у цінах попереднього року) у 2010 році становив 104,2% проти 85,2% у 2009 році, у 2006 та 2007 роках – 107,3% та 107,9% відповідно, у 2008 році – 102,3%.

Загалом в існуючій світовій практиці найбільш точно характеризує рівень економічного розвитку держави показник соціально-економічного розвитку, яким по суті є ВВП, що припадає на душу населення. Тому, доцільно співставити показник ВВП на душу населення України з показниками інших країн, оскільки вищий рівень реального ВВП на душу населення є показником вищого рівня життя та конкурентоспроможності економіки країни. Цей показник являє собою міру випуску продукції на душу населення в доларах США, при цьому нівелюється вплив інфляційних процесів. Рівень реального ВВП на душу населення в різних країнах світу згідно даних Міжнародного валютного фонду за 2010 рік наведено на рисунку 2.

Рис. 2. Співставлення ВВП на душу населення у 2010 р., тис. дол.

Джерело: [12]

Рівень ВВП на душу населення за 2010 рік в Україні у 12,2 разів нижчий, ніж у Люксембурзі, 7 разів, ніж у США та 2,2 рази, ніж у Росії. Загалом за даними Міжнародного валютного фонду за 2010 рік Україна посідає 102 місце серед 183 країн світу.

Про рівень соціально-економічного розвитку свідчать й рейтинги конкурентоспроможності країн, оскільки конкурентоспроможність являє собою сукупність установ, політик та факторів, що визначають рівень продуктивності економіки, який у свою чергу визначає рівень добробуту країни. Громадяни в більш конкурентоспроможній економіці, як правило, мають більш високий рівень доходу.

Згідно даних звіту «Глобальний огляд конкурентоспроможності 2011-2012 рр.» за рівнем Індексу глобальної конкурентоспроможності (далі - ІГК) Україна посіла 82 місце серед 142 країн світу між такими економічно слаборозвиненими країнами як Тобаго (81 місце) та Намібією (83 місце) [5].

Однією з головних конкурентних переваг вітчизняної економіки за даними ІГК залишається потенційно потужний внутрішній ринок. Проте, ефективність його функціонування є дуже низькою, оскільки за субіндексом розміру внутрішнього ринку Україна займає 38 місце серед 142 країн світу, водночас за ефективністю товарних ринків – лише 129 позицію. Також, для України характерно високий освітній рівень працездатного населення.

Найнижчі місця зайняла Україна у субрейтингах ефективності товарного ринку, державних та суспільних закладів та рівня розвитку фінансового ринку.

Отже, до конкурентних переваг можна віднести лише розмір ринку, вищу освіту та навчання, що свідчить про те, що економіка України має величезний невикористаний потенціал щодо свого розвитку – за великого обсягу ринку, він використовується неефективно, при цьому такий сегмент ринку, як фінансовий, майже не розвинутий.

Соціально – економічний розвиток країни залежить як від макро, так і від

мікро економічних показників, які лише підсилюючи та взаємодоповнюючи один з одним можуть разом визначати рівень продуктивності та відповідно й ступінь розвитку. Зокрема, здатність компаній до розвитку та процвітання залежить від різних факторів, у тому числі й від ефективності державних інституцій, досконалості системи освіти та загальної макроекономічної стабільності в країні. У той же час досконале макроекономічне середовище також ще не гарантує успішного розвитку, якщо самі компанії не використовують ефективних методів виробництва товарів й послуг.

На сьогодні в Україні, на рівні суб'єктів господарювання виявляється багато негативних наслідків малоефективної системи управління. Руйнівний вплив на поведінку підприємств мають такі прояви управлінської кризи, як відсутність розмежування та невпорядкованість прав та безвідповідальність власників та керівників; дезорганізація зв'язків між владою та господарськими суб'єктами; незабезпеченість правовим захистом договірних відносин; неузгодженість внутрішніх управлінських структур; безгосподарність підприємств, що перебувають у державній власності; розлад системи замовлень і закупівель продукції для державних потреб та багато іншого.

Саме тому в даний час, на перший план перетворень виходить мікроекономіка з її двома основоположними інструментами - ефективним управлінням та цивілізованим підприємництвом.

Крім того держава встановлює норми та правила економічних відносин, а при необхідності безпосередньо втручається в них. Функції держави поширюються практично на всі сфери соціально-економічного життя.

На сучасному етапі головним чинником покращення соціально – економічного розвитку нашої держави є інноваційний чинник. Без активізації інноваційної діяльності, як з боку держави, так і суб'єктів господарювання, неможливо досягти економічного зростання вітчизняної економіки, як джерела для покращення добробуту населення.

Однак, у нашій державі до цього часу не створено умови для відповідного фінансування розвитку науки, стимулювання інвестицій в технологічні новації. Про це свідчить те, що кількість промислових підприємств, якими освоєно виробництво нових видів техніки, найменувань протягом останніх 10 років зросла незначно - на 5,1% або 32 підприємства, а тих що впроваджують маловідходні, ресурсозберігаючі і безвідходні технологічні процеси на 11,4% або 49 підприємств [4].

Згідно статті 34 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менш 1,7% ВВП України, проте фактично вони становлять лише 0,4% від ВВП.

Як досить ефективний засіб підтримки наукової та інноваційної діяльності слід розглядати комплекс податкових та інших пільг, які надаються виконавцям відповідних робіт. Тому найближчим часом було би доцільно внести зміни до Податкового кодексу України шляхом запровадження податкових пільг при

запровадженні новітніх технологій та технологічних процесів, зокрема ресурсо- та енергозберігаючих, виробництві інноваційних видів продукції, використання амортизаційних відрахувань на науково-технічну та інноваційну діяльності, зменшення податок на прибуток при придбанні нової техніки.

Через збільшення фінансування інновацій за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів, а також активне податкове стимулювання впровадження інновацій та нових технологій, формування державного замовлення на інноваційні продукти держава може вплинути на економічне зростання країни.

Держава повинна сприяти утворенню достатніх фондів для соціальних потреб та забезпечити підтримку системи охорони здоров'я, освіти, екології, науки. Вона здійснює контроль за дотриманням мінімальних соціальних гарантій, у тому числі і за розміром мінімальної заробітної плати найманих працівників, які працюють у суб'єктів господарювання усіх форм власності.

Кожен працюючих громадянин має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. В Україні розмір мінімальної заробітної плати щорічно встановлюється законами «Про Державний бюджет України». Однак, при абсолютному зростанні мінімальної заробітної плати, її розмір залишається суттєво нижчим ніж середньомісячний мінімальний рівень заробітних плат у східноєвропейських країнах – членах ЄС.

Сьогодні прожитковий мінімум працездатного населення дорівнює розміру мінімальної заробітної плати. Хоча, відповідно до вимог Європейської соціальної хартії, мінімальна заробітна плата має складати більше 2,5 розмірів прожиткового мінімуму. Також, соціальні мінімуми в Україні є заниженими та не враховують реальної вартості і структури споживчого кошика.

Тому основною тенденцією щодо оплати праці в майбутньому є поступове її зростання, що можливо досягти за рахунок зменшення податкового навантаження на фонд заробітної плати найманих працівників, введення прогресивної шкали оподаткування, скасування максимальної величини бази оподаткування, починаючи з якої не оподатковуються суми доходів.

Соціальний захист громадян, який є складовою соціальної політики України, здійснюється засобами надання соціальних послуг за певних умов: у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Бюджетні витрати на соціальне забезпечення та соціальний захист за 2006 – 2010 роки у середньому становлять 21%, на охорону здоров'я - 3,1%, освіту - 9,2%, на духовний і фізичний розвиток – 1,3%, житлово-комунальне господарство 0,2% від загального обсягу видатків державного бюджету. Крім того, що питома вага коштів, що передаються до бюджетів інших рівнів, основне місце серед яких займають витрати саме соціальної спрямованості, в середньому складає 25,3% від загальних видатків [6,7,8,9,10].

Отже, загальний розмір соціальних видатків в Україні становить менше 40% від загальних, у той час, як у більшості країн із розвинутою ринковою

економікою їх величина знаходиться в межах 60% загального розміру витрат бюджету країни.

Що стосується співвідношення доходів найбагатших та найбідніших громадян, то таке співвідношення в Україні є надзвичайно великим - приблизно 35-40 до одного. У той же час, наприклад, у Швеції цей показник становить 3,6 до одного, в Португалії – 7,3 до одного, в Японії – 4 до 1-го, в Гондурасі – 38 до одного. У середньому в країнах Євросоюзу середній показник співвідношення доходів становить 4,8 до 1-го.

Співвідношення доходів визначає не лише рівень життя в країні та перспективи її розвитку, але й співвідношення можливостей самореалізації, доступ до суспільних благ (освіта, наука, культура, медицина, власність тощо), що вирівнює шанси людей, і тим самим прискорює розвиток суспільства. Тому наразі є актуальним – подолання значного розриву у рівні доходів, зменшення бідності, надмірно високого рівня розшарування доходів українців шляхом заборони вивозу капіталу в офшорні зони, легалізація капіталу та оподаткування споживання замість оподаткування виробництва, введення податку на багатство та розкіш.

Для оцінки соціально – економічного розвитку держави важливими індикаторами є демографічні показники - середня очікувана тривалість життя при народженні: чоловіків у 2010 році – 65,3 років, жінок – 75,5 років, загальний коефіцієнт народжуваності населення на 1000 населення становив 10,8, загальний коефіцієнт смертності населення -15,2, темпи приросту населення - 99,6%. Частка міського населення становить: 68,7% від загального населення, 27,4 млн. осіб або 60% від працездатного населення. Зазначені показники є набагато гіршими, ніж у ринково розвинутих країнах.

Кількість лікарів на 10 тис. населення становить - 49,3 чол. Щодо рівня безробіття, то кількість зареєстрованих безробітних на кінець грудня 2011 року становила 483 тис. осіб або 1,8%.

Загальною характеристикою соціальної скерованості розвитку економіки є ступінь перерозподілу доданої вартості на потреби населення, зокрема частка заробітної плати у валовому внутрішньому продукті. Цей показник в Україні за оцінками економістів-аналітиків досягає 28%, а в країнах Європи - до 55%. Зокрема, за 2010 рік частка оплати праці найманих працівників у ВВП складає 22,2% [4].

Щодо системи охорони здоров'я, то в Україні для підвищення її ефективності та вирішення питання щодо дефіциту коштів на її фінансування було б доцільно поступово запровадити медичне страхування. Реформування медичної системи в Україні розпочато у 2011 році шляхом введення пілотного проекту в окремих областях.

Зростання доходів населення нерозривно пов'язане з ростом ВВП, оскільки реальні зміни доходів населення можуть відбуватися пропорційно до росту ВВП. З іншого боку, збільшення доходів стає фактором росту пропозиції, особливо на ринку споживчих товарів та послуг.

Для досягнення високих соціальних стандартів наша економіка потребує певних змін, оскільки їй притаманне технологічне зниження. Технологічна структура знаходиться переважно в межах третього технологічного укладу. Про це свідчить той факт, що за випуском продукції третій технологічний уклад в Україні становить майже 58%, четвертий – 38% і лише 4% – п'ятий технологічний уклад, що ускладнює впровадження сучасних постіндустріальних технологій [3]. Подекуди розвивається другий уклад (примітивне виробництво сільськогосподарської продукції, видобуток енергетичної та мінеральної сировини). Понад 90% продукції, що виробляється промисловістю України, не має сучасного технічного забезпечення, що спричиняє нерентабельність та неконкурентоспроможність більшості вітчизняних товарів. Такий спосіб господарювання є надзвичайно неефективним.

Окремо стоїть питання практично повної зношеності основних фондів і, як наслідок, потенціальна загроза виникнення екологічних катастроф. У 2009 р. ступінь зносу основних засобів виробництва перевищував 60%. Найвищий рівень зносу: в промисловості – 61,8% (переробна промисловість – 64,9%) та на транспорті – 83,9% [3], що є основним чинником депресивного стану економіки. Причому спостерігається тенденція до щорічного зростання рівня зносу основних фондів: за 2000–2009 рр. – у 1,4 рази.

У цілому українська економіка характеризується надто високою матеріаломісткістю виробництва та енергоємністю ВВП. Рівень споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів на одиницю ВВП в Україні є набагато вищим, ніж у розвинених країнах світу. Енергетична складова собівартості промислової продукції в Україні є однією із найвищих серед країн світу, зокрема, у 3,7 рази вища, ніж в країнах ЄС, у 2,9 рази – ніж у сусідній Польщі, в 1,4 рази – ніж у Росії [11].

Висновки. Для досягнення високих соціальних стандартів наша економіка потребує певних змін. У середньостроковій перспективі як держава, так і суб'єкти економічної діяльності повинна більшу увагу приділяти оновленню основних фондів, модернізації виробництва, підвищенню науково-технологічного потенціалу та зміцненню конкурентоспроможності. Для цього державі потрібно ввести низку податкових пільг, які забезпечать стимулювання режиму енергозбереження та впровадження інновацій, а суб'єктам господарювати, у свою чергу, потрібно запроваджувати систему ефективного менеджменту.

Соціально-економічна політика України має бути спрямована на економічне зростання, збільшення доходів населення і на зростання якості життя в цілому шляхом трансформації системи оплати праці, диверсифікація економіки на основі створення привабливого інвестиційного клімату, оптимізації податкової системи.

Література

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30.
2. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік: Закон України від 20.05.2010 р. № 2278-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 33.
3. Регіони України – 2010 р.: Статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленко.– К.: Консультант, 2010. – Т .1. – 368 с.
4. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України / За ред. О.Г. Осауленко. – К.: ТОВ «Август Трейд». - 2011 - 559 с.
5. Аналіз рейтингу конкурентоспроможності України та ряду інших країн // електронний ресурс: режим доступу <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish>
6. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2006 рік // електронний ресурс: режим доступу <http://www.ac-rada.gov.ua/control>
7. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2007 рік // електронний ресурс: режим доступу <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.30490.0> -
8. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2008 рік // електронний ресурс: режим доступу <http://www.ac-rada.gov.ua/control>
9. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2009 рік // електронний ресурс: режим доступу <http://www.ac-rada.gov.ua/control>
10. Звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2010 рік": Постанова Верховної Ради України // електронний ресурс: режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua>
11. Yearbook Statistical Energy Review 2010 // електронний ресурс: режим доступу <http://yearbook.enerdata.net>
12. Data refer to the year 2010. World Economic Outlook Database-September 2011 // електронний ресурс: режим доступу <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo>

Summary

Tendencies of socio-economic development: micro- and macroeconomic aspect / Pavlyuk T.I.

The article analyses the main features of socio-economic development of Ukraine, outlined the main issues that it impeded, and identified promising areas of development.

Keywords: socio-economic development, the gross domestic product, social standards, the level of life.

УДК 338.432:338.439.5:637.1(477+100)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Поліщук Н.В., д.е.н., проф., **Іонаш І.В.**, аспірант
Вінницький національний аграрний університет

У статті розглянуто зарубіжний досвід функціонування та регулювання молока та молочної продукції, уточнено деякі проблеми молочної галузі, що стоять на заваді розвитку ринку молока в Україні та виходу міжнародну арену.

Ключові слова: ринок молока і молочної продукції, регулювання, продовольче забезпечення.

Вступ. Надійне забезпечення населення продовольством є одним з головних завдань політики держави в галузі національної безпеки. Актуальність цієї проблеми на сучасному етапі стає все більш очевидною. Зростає частка імпортного продовольства в раціоні населення нашої країни, знижується споживання найбільш цінних харчових продуктів, у тому числі молочних. Як відомо, причиною цього стала глибока економічна криза, яка носить системний характер, охоплює всі сфери життєдіяльності і галузі економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість і проблемність розвитку ринкових відносин в розглянутій галузі зумовили інтерес вчених до неї. Питанням функціонування і регулювання ринку молока і молочної продукції присвячені праці: Абалкіна Л.І., Алтухова А.И., Буздalова І.М., Гайсина Р.С., Головатюка М.З., Іванова Л.С., Ільчука М.М., Кваші С.М., Кудлай В.Г., Мостенської Т.Л., Саблука П.Т., Чабан Г.В. та інших.

Однак ряд питань щодо вдосконалення економічних відносин між сільськогосподарськими виробниками та молокопереробними підприємствами, шляхи підвищення ефективності виробництва молока на базі широкого використання економічних важелів, кооперації та інтеграції виробництва і переробки продукції, поліпшення системи державного регулювання ринкових відносин з урахуванням економічних та інших регіональних особливостей вимагають більш глибоких досліджень. Це викликає гостру необхідність в удосконаленні організаційно-економічного механізму регулювання ринку молока і молочної продукції та розробці науково-обґрунтованих рекомендацій і практичних пропозицій.

Постановка задачі. Метою статті є вивчення зарубіжного досвіду функціонування та державного регулювання ринку молока та молочної продукції, обґрунтування перспективи участі вітчизняних виробників молочної продукції на міжнародному ринку.

Результати. Зрозуміло, що наша економіка не здатна за короткий час відмовитися від існуючої системи ведення господарства і функціонувати за ринковими принципами, особливо це буде складно для аграрного сектора з притаманним йому консерватизмом. Тому необхідно вивчити досвід зарубіжних країн, доказавши ефективність і перевагу ринково орієнтованої системи господарювання.

Молоко споживається всім населенням світу, тому його виробляють у 232 країнах, для яких характерні свої темпи зростання обсягів виробництва. Відмітимо, що найбільшими регіонами виробниками молока в світі є: Європейський союз – 22%, Індія – 16%, США – 12, Китай – 6, Пакистан та Росія – 5%, Бразилія – 4, Україна – 2, на інші країни припадає 28 відсотків. За відомостями Міжнародної молочної федерації число підприємств молочної промисловості скоротилося за останнє десятиліття на 30% [1]. Збільшується частка переробки молока окремими великими підприємствами, розвивається інтернаціоналізація, наприклад Французькі підприємства, працюють в Іспанії, Бельгії, Люксембург, Нідерландські – в Німеччині, США, Бельгії. Відбулося посилення спеціалізації та комерціалізації молочних ферм. Дрібні молочні ферми і господарства, які займаються побічним виробництвом молока, зникають. Збільшується число більш великих спеціалізованих ферм з виробництва молока. В останнє десятиліття в Японії і 22 західних державах число молочних ферм скоротилося з 2,7 до 1,5 млн. або на 45% [1]. У США, Канаді, Японії, Європейському Союзі в останнє десятиліття велике значення приділялося штучного осіменіння, методам розведення та вирощування тварин, трансплантації ембріонів, застосуванню комп'ютерних систем годівлі дійних корів, що сприяло зростанню продуктивності [2].

При членстві Україні у СОТ, стратегічно важливими для національних виробників молока і молокопродуктів виявляться США і країни Європейського Союзу. Необхідно відзначити, що ринок цих країн характеризується розвиненістю, переповненістю і високою конкурентоспроможністю молока і молочної продукції, сильною дотаційною підтримкою товаровиробників [3]. Експортний потенціал Європейського Союзу, на думку науковців, нині є найбільшим у світі і становить у перерахунку на молоко близько 15 млн. т. [4].

Також свій вагомий внесок у збільшення світового виробництва зробили Індія та Китай. Індія – найбільший в світі виробник молока та молочної продукції. В 2011 році обсяги її виробництва досягли 112 млн. т, а приріст по відношенню до 2010 р. становив близько 3%. Це пояснюється сприятливим станом пасовищ і достатніми опадами в період мусонів, що відбувалися за вказаний період [5]. Китай за останні 5 років збільшив виробництво молока на 8279 тис. т, Росія на 1433 тис. т, Пакистан на 3137 тис. т, Польща на 524 тис. т. Україна у 2010 р. займала 12 позицію щодо виробництва молока у світі, їй належить 1,95% від загального обсягу виробництва [6].

В цілому, результати роботи галузі молочного скотарства в Україні за

останнє десятиріччя є незадовільними. Протягом 2001-2010 рр. частка молока в загальній структурі виробництва валової продукції сільського господарства зменшилась з 13,6% до 11,9%. поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилося в 1,87 рази з 4918,1 тис. голів у 2001 р. до 2631,2 тис. голів в 2010 р. Обсяги виробництва молока за той же період зменшились на 16,3% до 11248,5 тис. т. Негативні тенденції збереглися і у поточному році. Порівняно з минулим роком за січень-листопад 2011 р. поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилось на 2,3%, обсяги виробництва молока скоротились на 1,8% [7]. За даними Мінагрополітики зменшення виробництва молока в Україні за перше півріччя 2011р. є 2,3% – до 5 млн. 362,4 тис. т.

Згідно проекту державної програми економічного і соціального розвитку України на 2012р., в наступному році керівництво країни планує збільшити виробництво молока на 1,8% – до 11,5 млн. т. Нагадаємо, поголів'я ВРХ в Україні станом на 1 липня 2011р. зменшилось на 4,5% – до 5,247млн. голів, в тому числі корів зменшилось на 3,7% – до 2,6633 млн. голів [8].

У Європейському Союзі тільки за останні 15 років розмір тваринницьких господарств збільшився в 3 рази, в більшості випадків фермери мають до 200 корів. Господарства, що виробляють менше 100 тис. л молока на рік зникають. Зараз відбувається концентрація господарств з поголів'ям від 20 до 200 голів і виробництвом від 200 тисяч до 2 млн. л молока на рік. У ЄС регулювання ринку охоплює продукти: молоко, вершки, масло, тверді і м'які сири, лактозу і лактозний сироп, корми, виготовлені на основі молока. Регулювання здійснюється за рахунок декількох видів підтримки цін. На свіже молоко базової жирністю 3,7% встановлюється орієнтирних ціна, яка діє на все молоко, продане в союзі за рік. На масло, сухе молоко, деякі види сирів встановлюється ціна втручання. З метою регулювання ввезення на імпорتنі продукти встановлюється гранична ціна, і її величина співвідноситься з орієнтирних ціною. Ринок регулюється за допомогою закупівлі продукції, ціна на яку впала нижче 92% від рівня цін втручання. Але ціновий механізм, субсидії і податки не в змозі впоратися з зростаючим перевиробництвом, тому застосовується пряме адміністративне обмеження у вигляді квот на виробництво молока з квітня 1984 року. Для кожної країни ЄС визначено квоти виробництва молока, на основі яких міністерство сільського господарства кожної країни доводить їх до окремих виробників. Квотування побудовано на обмеженні рівня поставок молока на переробку та обсягів прямих продажів виробникам. При перевищенні встановлених розмірів виробник сплачує податок спільної відповідальності в додаткових розмірах. Також для вирішення перевиробництва прийнято постанову по преміюванню фермерів за кожен центнер щорічного зниження виробництва молока протягом 7 років у розмірі 6 екю за центнер. Однак і ця міра не усунула надходження на ринок надлишків молочної продукції, тому тривають заходи по скупці масла і сухого молока, субсидування експорту цієї продукції [9].

Одним з важливих важелів регулювання в ЄС є ізоляція від світового

ринку дешевої сільськогосподарської продукції та продовольства. В останні 15 років частка витрат на підтримку цін в країнах ЄС скоротилася в загальній частці підтримки аграрного сектора з 3/4 до 2/3, але зросла частка прямих платежів. Вони мають різну спрямованість: компенсаційні платежі, субсидії в розрахунку на одиницю площі або голову худоби, страхові та відшкодовують платежі, фінансування закупівель для виробництва. Із загального обсягу прямих платежів найбільша частка витрат на тваринництво у Фінляндії, Норвегії, Швейцарії. Якщо в 60-70-і роки прямі платежі грали роль стимулу виробництва, направлялися на засоби виробництва, будівництво та інше, то зараз це виплати по відсотках за кредити, витрати з надання допомоги починаючим фермерам, покриття частини витрат на несприятливі умови [9].

Щодо українського ринку молокопродуктів, то він знаходиться на стадії ненасичених потреб. На відміну від ЄС, де регулювання спрямоване на ліквідацію надвиробництва, застосовують заходи по стимулюванню виробництва, оновленню матеріально-технічної бази, а також обмеження ввезення дешевого імпорту. Крім того, задля уникнення проблем з перевиробництвом при насиченні потреб, виробництво заздалегідь орієнтується на величину платоспроможного попиту.

У США відбувається скорочення й укрупнення молочних ферм. Зокрема, на ферми з поголів'ям 200 і більше голів приходилось близько 30% корів і 40% валового виробництва молока [10]. В даний час тільки близько 1% молока реалізується з ферм безпосередньо споживачам. Використання та переробка молока на фермах скоротилася з 25% у 20-х роках до 1% в 80-х, 98% виробленого молока реалізується по комерційних угодах в цілісному вигляді [7, 10].

Усе це обумовлює те, що на сучасному етапі регулювання ринку молока і молочної продукції не слід експериментувати з дрібною переробкою в господарствах, це пройдений етап, як провідних зарубіжних країн, так і України.

В США державне регулювання в останні роки орієнтує виробників молока на ринкову ціну у відповідності з попитом, знижуючи витрати на закупівлю надлишків за високою ціною. Відчутних змін зазнали ціни на молоко у США. Упродовж лютого 2011р., на відміну від попереднього місяця, вони зросли майже на 12% (€ 3,29/100кг) та становили € 30,80/100кг. За період лютий 2010-лютий 2011 ціна на молоко підвищилась майже на 20,5%. Слід зазначити, що у березні 2011 року закупівельні ціни на молоко у США зросли на 4,3% (€ 1,31/100 кг) При цьому фермерам гарантується мінімальний рівень економічної безпеки, стимулюючі інтенсифікація виробництва і впровадження досягнень НТП. Корисним досвідом для України є природний процес укрупнення молочних ферм, що дозволяє на основі інтенсифікації мінімізувати витрати.

На сьогодні одним з визначальних законодавчих актів, який регулює державну підтримку, наближену до вимог СОТ, є акт про фермерську безпеку і інвестицію в сільську місцевість. Відповідно до цього закону система комплексної підтримки складається з трьох блоків: фіксовані платежі, не

пов'язані з рівнем виробництва; регулювання норм кредитування; відновлення антициклічної стабілізаційної підтримки доходів через механізм визначення цін на продукцію до початку сезону аграрного виробництва [11].

В зарубіжних країнах існує стійка тенденція зниження частки сільськогосподарських товаровиробників у ціні продовольства. Тому контроль над розвитком економічних процесів в АПК спрямований на крупні торгово-промислові корпорації з акціонерною формою власності, здатні залучати зовнішні інвестиції. Такі інтегровані формування забезпечують менше витрат і більше ефективність виробництва при взаєминах з фермерами, ніж належні їм кооперативи та спілки.

Одним із важливих аспектів для розширеного відтворення в сільському господарстві є кредитування. На частку фермерської кредитної заборгованості в зарубіжних країнах припадає 80-90% річного валового доходу. Спеціально створюються кредитні організації для цільового кредитування аграрного сектора на пільгових умовах. У США Адміністрація у справах фермерів і Система фермерського кредиту здійснюють виробниче кредитування на термін від 1 до 7 років під 4-5% річних. В ЄС фермери кредитуються кооперативними банками на пільгових умовах – від 1 до 8% річних.

Значна частина сільськогосподарської продукції в розвинених країнах реалізується за контрактною системою. Продавець і покупець домовляються про розмір партії та якості продукції, ціною і порядку розрахунку. Збут продукції по контрактах великими партіями робить ринок регульованим і прогнозованим. Держава сприяє здійсненню таких угод, так як можна домогтися певної стабільності ринку, регулювати якість продукції.

Велике значення в країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється соціальній допомозі, підтримці цін і доходів фермерів. Гарантовані ціни включають певний рівень особистого споживання фермера і його родини, на рівні, не поступаються іншим галузям, в них закладається близько 2% від валового доходу оплата за керівництво господарством.

Наразі основною метою аграрної політики України з питань регулювання ринку молока і молочної продукції є перш за все необхідність удосконалення механізму державної підтримки галузі з урахуванням специфіки ринкової економіки та вимог СОТ, впровадження програми розвитку молочних кооперативів, здійснення фінансової підтримки підприємств через механізм кредитування з мінімальними процентними ставками, лізингових операцій для реконструкції та модернізації виробництва, створення системи управління безпекою молочної продукції та оцінки якості [12].

Висновки. Узагальнюючи досвід провідних зарубіжних країн можна виділити конкретні напрями державного регулювання ринку молока і молочної продукції: регулювання цін на молоко-сировину і контроль споживчих цін, прямі виплати виробникам, регулювання збуту молока сільськогосподарськими виробниками, регулювання економічного механізму в аграрному секторі, підтримка інноваційних розробок. Обсяги виробництва регулюються шляхом

встановлення квот на виробництво певних видів продукції, зміни спеціалізації, вилучення сільськогосподарських земель. У більшості країн регулювання доходів фермерів і цін на сільськогосподарську продукцію відбувається по засобом спостереження за змінами деяких економічних показників. Це можуть бути витрати за видами виробництва (США), або по групах спеціалізованих господарств (ЄС), паритет цін на сільгосппродукцію і засоби виробництва для сільського господарства, прибутковість окремих галузей народного господарства.

Таким чином, в країнах з розвинутою ринковою економікою в останні десятиліття відбувається укрупнення молокопереробних підприємств за рахунок злиття дрібних і вступу в крупні міжнародні концерни, що спричинило укрупнення і спеціалізацію молочних ферм. Економічною основою цих процесів є кооперація та інтеграція. Державний контроль спрямований на великі інтегровані формування, що забезпечують менше витрат і велику ефективність виробництва при взаємовідносинах з фермерами.

Ринок молока і молочної продукції в більшості зарубіжних держав є одним із самих регульованих. Конкретними напрямками державного впливу є: програми підтримки цін на молоко, програми по регламенту маркетингу молока, кооперативне регулювання цін, регулювання імпорту, державні товарні і закупочні інтервенції, квотування збуту молока, прямі виплати виробникам, підтримка інноваційних розробок тощо.

Нині вітчизняні підприємства молокопродуктового підкомплексу задля збільшення частки зовнішньої торгівлі проводять модернізацію та впроваджують у виробництво нові технології, нарощують виробничі потужності, що наближає продукцію до європейських стандартів. Це зумовлює зниження втрат сировини, розширення асортименту й сприятиме виробленню високоякісної молочної продукції. Адже для підвищення попиту на українську молочну продукцію як російських, так і інших іноземних споживачів, а також збільшення обсягів експорту необхідно, насамперед поліпшити її якість.

Вивчення досвіду зарубіжних країн щодо регулювання виробництва, переробки і реалізації молока та молочної продукції підтверджує необхідність державного регулювання ринкових відносин для підтримки українських виробників, забезпечення їм прибутковості, доступності продуктів для покупців і гарантії продовольчої безпеки.

Література

1. Схелхаас Х. Молочная промышленность к 2010 г. // Молочная промышленность / Схелхаас Х. – 1997. – № 4. – С.7–9.
2. Левандин Д. Состояние и тенденции развития скотоводства в различных странах мира// Молочное и мясное скотоводство. – 1997. – № 3. – С. 39–44.
3. Ткачук П.Ю. Проблемы и перспективы развития регионального рынка молока и молокопродуктов в условиях вступления в ВТО / Ткачук П.Ю.

// Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету / ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во ТОВ ТРК „РКТ”, 2007. – № 73 (96). – С. 360–365.

4. Молочний бізнес в Україні і світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milkua/info/index/php?p=1>

5. Новак І.М. Тенденції розвитку світового ринку молока та досвід міжнародної торгівлі на зовнішніх ринках вітчизняних виробників молочної продукції / Новак І.М. // Інноваційна економіка. – 2012. – № 10. – С. 98–102.

6. Пашенко О.В. Тенденції розвитку світового ринку молока / Пашенко О.В. // Науковий вісник. – 2011. – Вип. 168. Ч. 1 Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – С. 65–71.

8. Порівняльний аналіз різних варіантів підтримки виробників молока із урахуванням досвіду інших країн. Розроблено УКАБ за фінансування Проекту «Надання послуг з управління двома ланцюгами доданої вартості сільськогосподарської продукції в Україні»

9. Проект Закону України «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки» від 1.01.2012 року.

10. Аграрная политика (Запад, Восточная Европа, Россия) / РАСХН; ВНИИ информации и технико-экономических исследований агропромышленного комплекса: В 2 ч. Ч.1. / В.И. Назаренко, А.Г. Попцов, М.Ю. Коган; под общ. ред. В.И. Назаренко. – М.: Б. и., 2000. – 195 с.

10. Kohls, R.L., and Uhl, J.N. (1990), *Marketing Of Agricultural Products*, 7th edition, Macmillan Publishing Company, pp. 196–197.

11. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери [Монографія] / Могильний О.М. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

12. Шубравська О.В., Сокольська Т.В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О.В. Шубравська, Т.В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 80–93.

Summary

Foreign experience in the operation and regulation of market of milk and milk products Polishchuk N.V., Ionash I.V.

In the article foreign experience in the operation and regulation of milk and dairy products, clarified some of the problems the dairy industry, which stand in the way of the milk market in Ukraine and enter the international arena.

Keywords: market milk and dairy products, management, food security.

МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Поліщук О.А., к.е.н., доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Колесов О.С. к.е.н., доцент

Вінницький національний аграрний університет

Костенко В.П., адвокат

Розглянуто основні проблеми оподаткування неприбуткових організацій в Україні. Запропоновано модель соціально-ефективної системи оподаткування неприбуткових організацій в сучасних умовах.

Ключові слова: модель, оподаткування, неприбуткові організації.

Податкова політика України відносно некомерційного сектора орієнтована на підтримку неприбуткових організацій, що здійснюють свою діяльність в соціально значущих областях. Проте основним інструментом реалізації податкової політики є надання неприбутковим організаціям (НПО) додаткових податкових пільг. Такий підхід не носить концептуального характеру, що відображається на результатах розвитку сектора неприбуткових організацій в Україні.

Сучасне податкове законодавство практично зрівнює податковий статус комерційних і неприбуткових організацій, застосовуючи єдиний підхід до їх оподаткування, не відрізняється системністю, зокрема не врегульовані питання обґрунтованого податкового навантаження, залишаються неясності в тлумаченнях і визначеності норм податкового законодавства.

Таким чином, потрібне реформування системи оподаткування неприбуткових організацій в частині формування впорядкованої системи податкових преференцій, диференційованої в рівні податкового навантаження неприбуткових організацій залежно від видів і масштабів здійснюваної суспільно корисної діяльності, стимулювання соціального аспекту оподаткування, а також спрощення процедур податкового контролю відносно неприбуткових організацій.

Коректування системи оподаткування неприбуткових організацій шляхом пільгування суспільно корисних видів діяльності некомерційного сектора дозволить забезпечити підвищення соціального, економіко-стимулюючого, бюджетно-фінансового ефектів, очікуваних від даного сектора економіки, а також сприятиме реалізації пріоритетних напрямів економічного розвитку країни, зокрема розвитку соціальної сфери.

Не зважаючи на наявність досліджень по оподаткуванню НПО в науковій літературі, в роботах учених, питання оподаткування сектора неприбуткових організацій в Україні вивчені недосить, тому є актуальним проведення досліджень, направлених на пошук нових підходів для формування моделі

соціально-ефективної системи оподаткування неприбуткових організацій і пріоритетних напрямів її реалізації.

Вивченню інституційних основ діяльності некомерційного сектора, питанням розвитку неприбуткових організацій і їх впливу на соціально-економічні процеси присвячені праці вчених економістів О.Алексєєвой, З.Бакина, М. Голдіна, П. Козловського, М. Корнієнка, Р. Коуз, Л. Ларіна, В. Літовкіна, В. Князева, І. Майбурова, М. Романовського, та ін.

Не дивлячись на широкий спектр досліджень, питання оподаткування НПО не одержали належної уваги з боку учених. Відсутність обґрунтованого підходу до формування соціально-ефективної системи оподаткування сектора неприбуткових організацій і визначення пріоритетних напрямів її реалізації робить актуальним вибраний напрям.

Розглянутий в роботі вплив існуючої системи оподаткування на податкову поведінку неприбуткових організацій, на результативні соціально-економічні ефекти від зниження податкового навантаження дозволило сформулювати пропозиції по формуванню соціально-ефективної системи оподаткування НПО.

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних положень і рекомендацій по формуванню моделі соціально-ефективної системи оподаткування неприбуткових організацій, спрямовану на підтримку і розвиток соціально орієнтованої економіки.

Однією з найважливіших цілей національної політики України є формування соціально орієнтованої економіки з присутністю в ній сильних секторів, зокрема некомерційного сектора економіки, представленого неприбутковими організаціями (НПО), що здійснюють суспільно корисну діяльність, направлену на створення суспільних благ.

Необхідно відзначити, темпи розвитку НПО свідчать про те, що діяльність неприбуткових організацій є затребуваною і може приводити до зменшення соціальної напруженості і підвищення ефективності державних витрат. У розвинених зарубіжних країнах НПО, вирішуючи різні соціальні задачі, виконують значну роль в економіці, для їх розвитку створені сприятливі законодавчі, економічні і адміністративні умови, а також здійснюються різні форми підтримки, зокрема у вигляді податкових пільг, вирахувань і податкових кредитів [1, с.107].

Результати соціально-економічної діяльності сектора неприбуткових організацій демонструють стійке положення за чисельністю, видами діяльності і сферами застосування НПО. Проте чинниками, стримуючими зростання і розвиток неприбуткових організацій в Україні, є економічні і організаційні проблеми: низька фінансова стійкість неприбуткових організацій, слабка інформованість і обізнаність суспільства про діяльність НПО, низький професіоналізм лідерів НПО, проблеми взаємодії неприбуткових організацій з регіональною владою і т.д., а також проблеми, пов'язані з оподаткуванням, зокрема:

- питання, що стосуються соціального аспекту оподаткування при неповному використанні НПО засобів цільового фінансування або зміні призначення цих засобів;
- недиференційований підхід до податкового навантаження НПО по відношенню до видів здійснюваної ними суспільно корисній діяльності;
- дискримінаційний характер податкових пільг, що передбачають підтримку окремих організаційно-правових форм НПО;
- питання тлумачення і визначеності застосування норм податкового законодавства до результатів діяльності неприбуткових організацій;
- складність ведення роздільного обліку доходів і витрат, одержаних від статутної, підприємницької і іншої, що приносить дохід, діяльності НПО;
- неефективність системи податкового адміністрування по контролю за цільовим використанням вилучених коштів НПО.

Наявність позначених проблем і недоліків не сприяє виконанню некомерційними організаціями своїх соціальних функцій і не стимулює їх діяльність в цілях збільшення об'єму послуг, вироблюваних НПО.

Негативну роль в цьому процесі виконує система оподаткування неприбуткових організацій із за відсутності диференційованого підходу, який зрівнює податковий статус комерційних і неприбуткових організацій в питаннях податкового навантаження і застосування норм податкового законодавства до результатів діяльності, без урахування того, що послуги, що надаються некомерційними організаціями, пов'язані з виконанням не тільки економічних, але в першу чергу соціальних функцій.

Тому необхідне проведення реформування податкової системи шляхом формування соціально-ефективної системи оподаткування неприбуткових організацій, яка забезпечить справедливість, впорядкованість і диференційований підхід до результатів діяльності НПО. Соціально-ефективна система оподаткування неприбуткових організацій, заснована на принципі соціально-економічної ефективності, забезпечить:

1) поєднання економічної і соціальної ефективності в некомерційному секторі за рахунок мобілізації достатніх фінансових ресурсів для виконання соціальних цілей і задач;

2) ефективність податків, обчислюваних і сплачуваних некомерційними організаціями з погляду самокупності, тобто суми, стягнені державою по податках, повинні перевищувати витрати на їх адміністрування, включаючи збір, стягування і контроль;

2) диференційована підходів до оподаткування залежно від критеріїв суспільно корисній діяльності, здійснюваної НПО;

3) впорядкування і спрощення податкового законодавства, стосовно діяльності НПО, яка приведе до збільшення доходів бюджету за рахунок легалізації комерційної діяльності неприбуткових організацій;

4) синтез соціального, економіко-стимулюючого і бюджетного ефектів при формуванні соціально-ефективної системи оподаткування НПО.

При побудові соціально-ефективної податкової системи необхідна присутність принципу прозорості економічної інформації, який забезпечить певні елементи контролю:

1) підтримка неприбуткових організацій у вигляді преференцій і пільг стає прозорій з метою здійснення контролю адресності пільг;

2) надання податкових пільг повинне супроводжується, з одного боку, прозорістю звітності неприбуткових організацій, а з другого боку – контролем з боку держави і суспільства;

3) регулярна публікація звітності про діяльність НПО про одержувані субсидії у вигляді добродійних внесків, донорських надходжень, грантів, спеціального податкового режиму з метою достовірності джерел фінансування і напрямів їх використання [2, с.33].

Таким чином, пропонується визначення соціально-ефективної системи оподаткування неприбуткових організацій – це така організація податкової системи, яка забезпечує узгодженість інтересів учасників економічних відносин: держави, суспільства і неприбуткових організацій, що здійснюють суспільно корисну діяльність, направлену на підтримку і розвиток суспільного блага і соціально-орієнтованій економіки, оптимізує витрати в процесі податкового адміністрування і гарантує прозорість економічної інформації.

Соціально-ефективна система оподаткування НПО дозволить забезпечити швидке зростання і сприятливий розвиток некомерційного сектора в цілях реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України і підвищення рівня суспільного добробуту, а також дозволить успішно виконувати некомерційними організаціями частину покладених на державу функцій, стимулюючи їх підприємницьку діяльність (табл. 1).

Таблиця 1

Показники оцінки результативності в соціально-ефективній системі оподаткування неприбуткових організацій

Соціально ефективна система оподаткування НПО	Показники оцінки результативності
1	2
Соціальна функція, що забезпечує рівень суспільного добробуту	Кількість зайнятого населення в некомерційному секторі економіки шляхом залучення в добровольчу діяльність. Кількість соціально уразливих груп населення (інвалідів, батьків дітей інвалідів, безробітні, люди старших віків), зайнятих в некомерційній сфері. Приріст рівня життя населення за рахунок надання добродійної допомоги через НПО. Доступність і якість послуг, що надаються некомерційними організаціями за допомогою впровадження нових технологій і методів.

Стимулююча функція, що надає дію на економічні процеси в стратегічно пріоритетному напрямі	Приріст кількості зареєстрованих неприбуткових організацій, що здійснюють суспільно корисну діяльність, направлену на розвиток соціально орієнтованої економіки. Об'єм наданих послуг для потреб держави в рішенні соціальних проблем і розвитку людського потенціалу. Збільшення числа податкових преференцій, що дозволяють некомерційним організаціям виконувати частину покладених на державу функцій, стимулюючи їх підприємницьку діяльність.
--	---

Продовження таблиці 1

1	2
Регулююча функція, що відображає роль податків в регулюванні макроекономічних процесів	Частка послуг НПО у ВВП в абсолютному і відносному вираженні. Частка НПО, обслуговуючих домашні господарства, в структурі ВВП. Пропорції розподілу податкових надходжень від неприбуткових організацій між рівнями бюджетної системи.
Контрольна функція, що забезпечує відтворення податкових відносин між державою і платниками податків	Кількість поставлених на податковий облік неприбуткових організацій. Темпи приросту (вибуття) платників податків – неприбуткових організацій. Темпи приросту податкових надходжень від платників податків некомерційного сектора економіки. Заборгованість по податках і зборах НПО. Коефіцієнт стягнених податків, обчислюваних і сплачених некомерційними організаціями
Соціально ефективна система оподаткування НПО з позиції реалізації функцій податкової системи	Показники оцінки результативності
Фіскальна функція, що забезпечує прибуткову частину бюджетної системи	Об'єм (грн.) податкових надходжень від неприбуткових організацій в прибуткову частину бюджету України. Частка (%) податкових надходжень від неприбуткових організацій у загальному об'ємі податкових надходжень прибуткової частини державного бюджету України. Частка (%) податкових надходжень від неприбуткових організацій у загальному об'ємі податкових надходжень прибуткової частини місцевих бюджетів.

Соціально-ефективна система оподаткування неприбуткових організацій дозволить синтезувати соціальний, економіко-стимулюючий і бюджетно-фінансовий ефекти (табл. 2).

Запропоновані в науковій літературі класифікації засновані на розподілі НПО за джерелами засобів і доходу, способами управління, цільовим

аудиторіям і не дозволяють розрізнити характер діяльності комерційних і неприбуткових організацій з погляду суспільної користі. Це призводить до того, що НПО діють, загалом, для всіх господарюючих суб'єктів на податковому полі, що робить неможливим надання з боку держави адресних податкових пільг і інших преференцій з урахуванням цілей і задач, вирішуваних некомерційним сектором [3, с. 18].

Процеси реформування оподаткування неприбуткових організацій в Україні зводяться до внесення великої кількості поправок в існуюче законодавство, яке характеризується не прозорістю, дискримінаційним підходом і відсутністю продуманої цілеспрямованої податкової політики.

Таблиця 2

Очікувані ефекти при формуванні системи оподаткування неприбуткових організацій соціально-ефективної

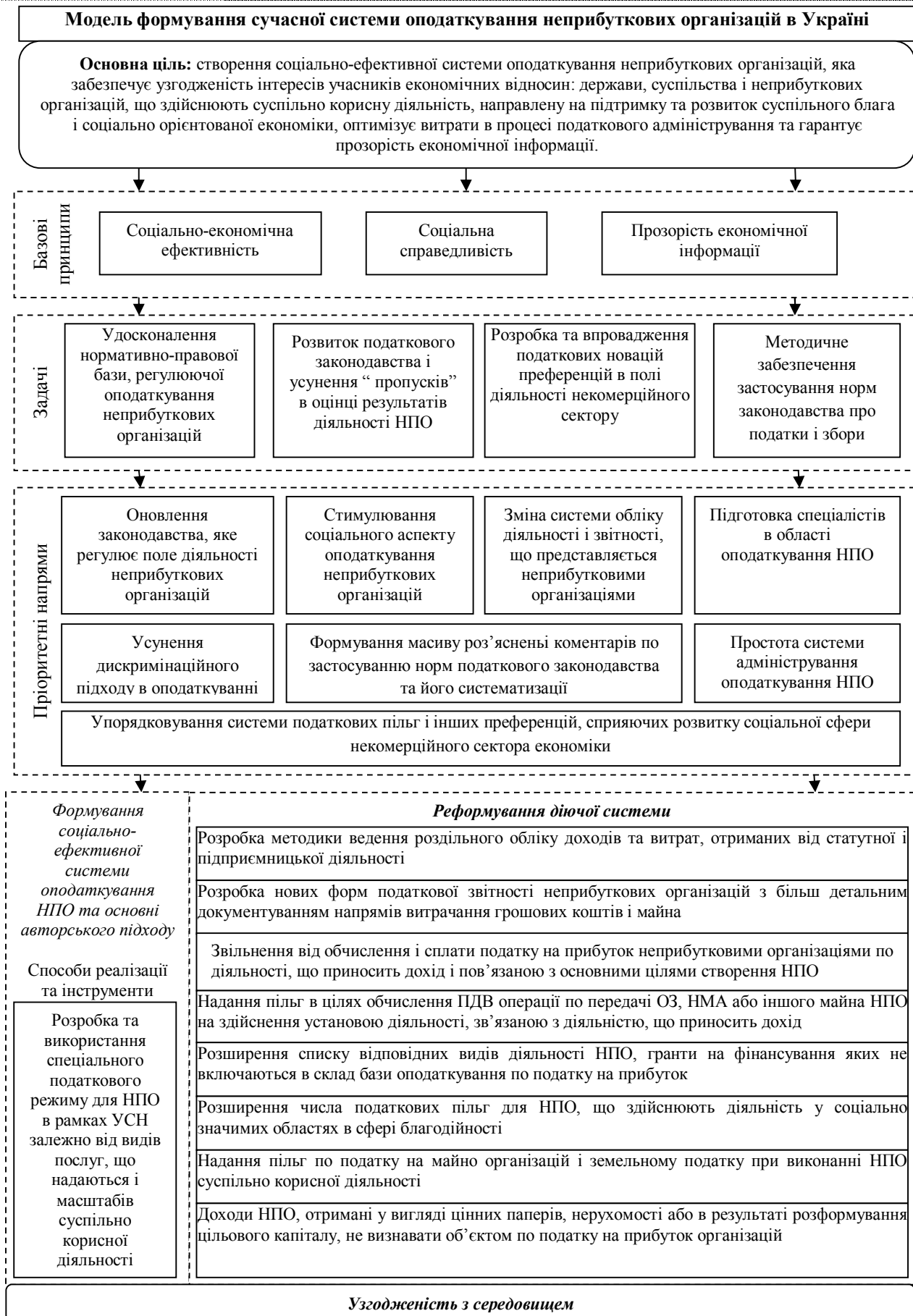
Соціальний ефект	Економіко-стимулюючий ефект	Бюджетно-фінансовий ефект
<p>Приріст кількості зайнятості соціально уразливих груп населення: інвалідів, дітей інвалідів, безробітних, людей старших віків і т.д.</p> <p>Приріст кількості зайнятості і самозанятості населення шляхом залучення в активну економічну діяльність за допомогою діяльності не комерційних організацій.</p> <p>Розвиток людського капіталу в результаті освоєння нових сфер діяльності НПО. Залучення в благодійну діяльність представників комерційного сектора економіки, донорів, філантропів.</p> <p>Розвиток добродійного і добровольчого руху за рахунок ініціатив НПО.</p>	<p>Освоєння нових видів діяльності, технологій роботи і розширення діяльності держави за рішенням соціальних проблем за рахунок ініціатив неприбуткових організацій.</p> <p>Впровадження сучасних методів соціальної роботи: конкурси соціальних і освітніх проектів, кризові центри для постраждалих, служби порятунку і т.д.</p> <p>Надання послуг за замовленням держави шляхом функціонування коледжів, шкіл, гімназій, ліцеїв, вузів і т.д.</p> <p>Сприяє ефективності роботи різних служб і судової системи через механізми контролю створення суспільної палати.</p>	<p>Зростання доходів бюджетної системи і оптимізація фінансових потоків в бюджетній системі за рахунок впорядкування оподаткування неприбуткових організацій.</p> <p>Формування і використання фінансових ресурсів соціального зазначення від благодійної діяльності НПО.</p> <p>Фінансове самозабезпечення неприбуткових організацій за рахунок збільшення підприємницької діяльності неприбуткових організацій.</p>

Таким чином створюється недоброзичливе середовище для функціонування сектора неприбуткових організацій, яка не дозволяє НПО ефективно надавати соціально значущі послуги. Отже, необхідно створити модель системи оподаткування, яка, з одного боку, забезпечить диференційований підхід до оподаткування для неприбуткових організацій, а з другого боку, забезпечить державу і суспільство якісними суспільно корисними послугами.

Стратегічна мета моделі соціально-ефективної системи оподаткування

НПО (рис. 1), основана на базових принципах соціально-економічної ефективності, соціальної справедливості і прозорості економічної інформації, досягається за допомогою рішення наступних задач:

- вдосконалення нормативно-правової бази, регулюючої оподаткування неприбуткових організацій;
- розвиток податкового законодавства і усунення «пропусків» в оцінці результатів діяльності НПО;
- розробка і впровадження податкових пільг і преференцій в полі діяльності некомерційного сектора;

Рис. 1. Модель формування соціально-ефективної системи